

עדויות אודות רצח יהודים בבית הקברות היהודי "החדש"

מאולדנבורג שגרמניה, בו התנהל משפט שני הרוצחים הנאצים מקובל, התקבלו כ- 40 עמודים שנאספו מהעדויות הנוגעות לרצח יהודים בבית הקברות היהודי "החדש". מאות רבות של יהודי קובל נרצחו ונקברו בו. החומר הגיע מהמרכז הקולנוע התיעודי באולדנבורג - WERKSTATTFILM - בניהולו של פארשיד עלי זהדי. מתוך החומר שהגיע תורגמו 3 עדויות.

(תרגום קטע זה: בני גבירצמן)

עדויות למשפט באולדנבורג

עדים	מקום מתן העדות	תאריך
קוניוכובסקה יאנינה (תורגם)	בית המשפט המחוזי בתורן	05.11.1965
	בית המשפט הארצי באולדנבורג	21/22.04.1966
קוניוכובסקי גז'גורז	בית המשפט המחוזי בתורן	05.11.1965
	בית המשפט הארצי באולדנבורג	14.03.1966
קוניוכובסקי זיגמונט (תורגם)	בית המשפט המחוזי בתורן	05.11.1965
	בית המשפט הארצי באולדנבורג	14/15.03.1966
סקאלסקה טרזה (תורגם)	בית המשפט המחוזי בניסה	15.11.1965
	בית המשפט הארצי באולדנבורג	23.03.1966
ויטמן הנס	באולדנבורג	26.11.1965

תרגום מגרמנית של הפרוטוקולים: רפי קאופמן (תרומתה של ענת פרלמוטר-שבו)

פרוטוקול מחקירת עדים – 2476/65

הערת המתרגם: תורגמו רק קטעי עדויות העוסקות ברצח יהודים בבית הקברות. הושמטו פרטים או אינפורמציה

טכנית שאינה בעלת חשיבות. הערות העורך באדום

5 בנובמבר 1965

נוכחים: השופט ס.פ.ה. בלאזייביץ', הרשם פקיד בית המשפט א.זאלבסקה.

לישיבה הופיע: זיגמונט קוניוכובסקי

בית המשפט המחוזי בטורן שבצפון פולין (קרוייה בגרמנית THORN).

במסגרת סיוע משפטי שניתן בהזמנת הועדה העליונה לחקר פשעי היטלר בפולין, שמושבה בוורשה.

השופט הביא לתשומת ליבם של העדים את העונשים המוטלים על מסירת עדות שקר כמו גם את תכנו של Art.94

SPO. (מסמך המגדיר את סמכויות בית המשפט הגרמני).

לאחר מכן מסר העד זיגמונט קוניוכובסקי את שמות הוריו גז'גוז' וינינה ואת גילו – 31, את מקום מגוריו חֶלְמֶצָה

(CHELMZA), את מקצועו - טכנאי אלקטרוניקה והצהיר כי אין לו קרבה למתדיינים. בהמשך הסביר השופט לעד את

הזכות להמנע מלהשיב על שאלות בודדות ואת חובותיו והשביעו לומר את האמת. העד מסר את העדות שלהלן:

בתקופת הכיבוש (הגרמני – ר.ק.) התגוררתי בקובל ברחוב וְלוֹדִימִירְסְקָה 187. הבית שבו התגוררתי היה בקרבת הקסרקטין שהיה במרחק של כ-100 מטר ממול לשער הכניסה של בית הקברות היהודי. אני יודע שפריץ מנטאיי מילא תפקיד של שוטר (במקור - ז'נדרם) בקובל. הוא לבש מדים בצבע ירוק או בצבע שחור ולעיתים הופיע בלבוש אזרחי. איני זוכר עוד את שם יחידת המשטרה שבה שרת פריץ מנטאיי, שכן, הייתי אז בן 9 שנים. בסוף מאי 1943 (1942) תלו הז'נדרמים בפומבי אנשים ממוצא יהודי באמתלאות שונות. ההוצאות להורג התקיימו בכיכר השוק וברחובות. לא ראיתי את פריץ מאנטאיי נוטל חלק בהוצאות להורג. אינני יודע גם איזה תפקיד היה לו בז'נדרמריה הגרמנית, אבל למדתי מן השמועות כי היה מפקד הז'נדרמריה בקובל. ביוני 1943 (1942) הוקם גטו עבור האוכלוסיה היהודית, שהשתרע משני עבריו של רחוב ולודז'מירסקה, מאחורי נחל טוריה, בכיוון העיר. ראיתי כי יחידות של הז'נדרמריה הגרמנית, יחד עם יחידות של המשטרה הלאומית האוקראינית רצחו את אוכלוסיית הגטו. איני יודע אם פריץ מנטאיי נטל חלק ברצח זה. אבל אני זוכר שבאותה עת הוא נסע בכביש דרך רחוב ולודז'מירסקה וחייב היה לראות את המתרחש בגטו. היו מקרים רבים שאת מספרם איני מסוגל לקבוע. אירועים אלה התרחשו בתקופה שבין יוני ויולי 1943 (1942). אחרי כל מעשה טבח המוני הובאו הגופות אל בית הקברות היהודי ובו הושלכו לבורות. החל ממסוף יולי החלו הגרמנים לבצע הוצאות להורג המוניות בבית הקברות היהודי. שם ירו באוכלוסיה היהודית שהובאה מן הגטו כמו גם ביהודים שנתפסו ברחובות. רציחות אלו בוצעו על ידי פריץ מנטאיי ועוד שוטר (ז'נדרם) גרמני. השוטר השני היה גוץ, כפוף גו ופניו היו מצולקות ממחלת האבעבועות. את שמו איני יודע. את ההוצאות להורג בצעו בסינורים לבנים והן התרחשו בערך באוקטובר 1943 (1942). ההוצאות להורג בוצעו אך ורק בשעות אחר הצהריים (13-18). מידי יום הגיעו 14-18 משאיות עמוסות באוכלוסיה יהודית. כמה אנשים היו על כל משאית איני יודע. בהוצאות להורג צפיתי מבעד לחלון הבית שבו התגוררתי, היינו, הבית שבו התגוררו מכרי אוסטרובצ'י ובריקובי. הבית היו ממול לבית הקברות, כך שיכולתי לראות הכל במדוייק. אחרי שהמשאיות התייצבו ליד שער בית הקברות דחפו את האוכלוסיה היהודית לעבר חומת בית הקברות ושם אולצו כולם להתפשט. על הליך זה פיקחה המשטרה הלאומית האוקראינית. במקרים שבהם ניסו יהודים להמלט ירו האוקראינים בנמלטים. אחרי שפשטו היהודים את בגדיהם הם חולקו לקבוצות בנות 15 איש והובלו לתוך בית הקברות ושם נרצחו על ידי פריץ מאנטאיי ועוד שוטר אחד. ליד מאנטאיי והשוטר האחר עמדו כמה שוטרים אוקראינים אבל הם ירו רק כאשר ניסה אחד מן היהודים להתנפל על מאנטאיי או על השוטר הנוסף. נורו גברים, נשים וילדים. ראיתי אמהות שנשאו ילדים על ידיהן. הירי כוון לגב ובוצע באקדחים. חלק מן האנשים שנורו רק נפצעו והמשיכו להתנועע בתוך הבורות. לאחר הירי שפכו עפר וכלור על הגוויות. פעולה זו בוצעה על ידי יהודים שגם הם נרצחו לאחר מכן על ידי פריץ מאנטאיי. בקובל התגוררו כ-18000 יהודים. כולם נרצחו למעט בודדים שהצליחו להמלט אל חבורות הפרטיזנים. מעשי טבח נוספים לא ראיתי. לאירועים שתיארתי היו עדים גם הורי, האחות (נזירה – ר.ק.) תרזה סְקֶלְסְקָה שהתגוררה בניסה (NYSA) ברחוב קוֹסְבֶּרְטְצֶה 16/2 וגם אנטוני אוסטרובסקי שהתגורר בחלם – לוֹבֶּלְסְקִי (Chelm Lubelski) – כתובתו אינה ידועה לי. בקיץ 1943 (1942), אחרי אחד מאירועי הטבח, הלכתי עם טדיאוש בריקה לבית הקברות היהודי כדי לאסוף תרמילים של כדורי אקדח ואז הופיעה לפני בית הקברות מכונית ובה ישב פריץ מאנטאיי. הוא הוציא מן המכונית אזרח פולני, עובד רכבת, כשהוא תופס בצארונו. את שמו של האיש שוב איני יודע. אבי שאף הוא היה עובד רכבת, הכיר אותו. ידיו של האיש היו כבולות מאחורי גבו והוא הובל אל חומת בית הקברות. שם ירה פריץ מאנטאיי בגבו ואחר נסע חזרה העירה. האיש לא מת מיד כי אחרי הירי שמעתי את זעקותיו. איש לא יכול היה לבוא לעזרתו כי פטרולים של המשטרה מנעו זאת מן העוברים והשבים. לפני דמדומי הערב ראיתי את פריץ מאנטאיי חוזר במכונית אבל את יריית החסד באדם זה הוא החטיא. אני זוכר שאחרי אחת מן ההוצאות להורג נכנס סוסו של שכננו קוצ'יוול לגן ביתנו. אבי יצא מן הדירה כדי להחזיר את הסוס לשכן. בדיוק אז הבחין בו פריץ מאנטאיי שהיה ישוב על

חומת בית הקברות וציווה עליו לקחת גרזן ולבוא עימו לבית הקברות כדי לכרות את ראשו של יהודי שנורה וזאת, כיוון שנגמרה לו (למאנטיי) התחמושת. אבי ניסה להוליכו שולל ואמר כי אין לו גרזן בבית. אז תפס אותו מאנטיי והלך עימו לביתו של אוסטרובסקי. שם אכן נמצא גרזן ומאנטיי שחרר את אבי לביתו ומאיךך, אילץ את אוסטרובסקי ללכת עימו לבית הקברות. כיצד הומת אותו אדם בבית הקברות איני יודע עוד. אני יודע על מעצר יהודים בסביבת קובל. יהודים אלה הובאו לכפר דובובו (Dubowo) ושם נורו על ידי יחידות משטרה אוקראיניות. אני יודע אם פריץ מאנטיי נטל חלק באירוע זה. מעבר לכך ידוע לי שביתו של אחד מן הקברנים היהודיים נשאה לאוקראיני שבעת הכיבוש הצטרף למשטרה האוקראינית. שוטר זה קיבל את ההוראה להוביל את אשתו וילדיו להוצאה להורג ביריה. את הרצח ביצע פריץ מאנטיי שהתיר לאשה להפרד מבני משפחתו לפני שהמית אותה.

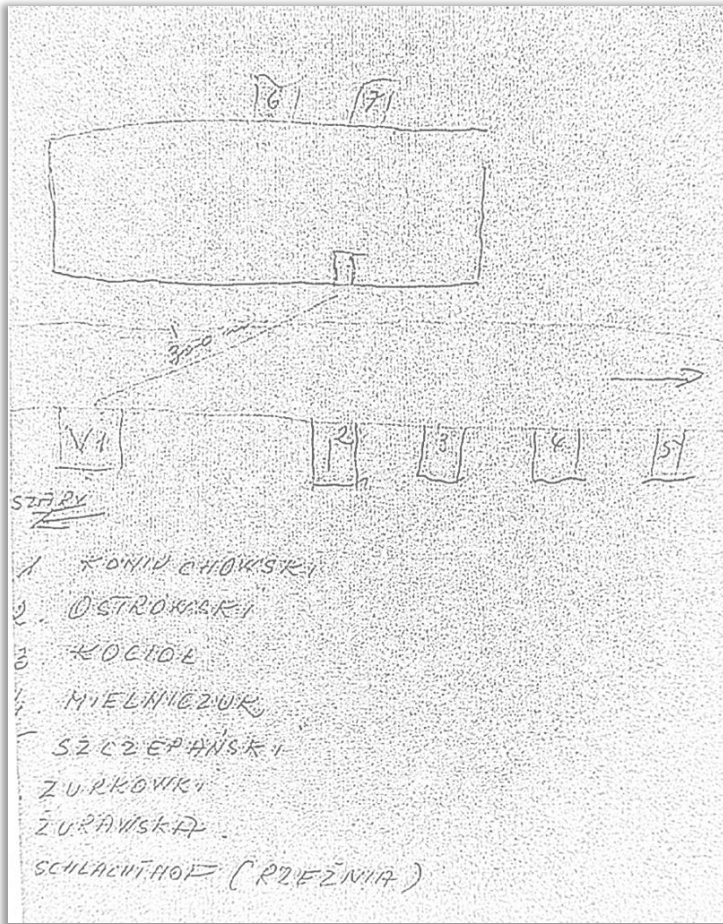
פרוטוקול - נרשם ב-15 בנובמבר 1965 בבית המשפט המחוזי ב-NYSA

נוכחים: השופט א.בנקובסקי, הרשם ל.סטאניק.

נרשמה עדותה של **תרזה סקלסקה** (SKALSKA) בת 33, חסרת מקצוע, מתגוררת בניסה (NYSA). לאחר שהועמדה על חובותיה וזכויותיה כעדה, מסרה את העדות כדלהלן:

בשנת 1939 הגעתי עם הורי לקובל. התגוררנו ברחוב ולודז'מירסקה 189. הבית שבו התגוררנו היה בפאתי העיר. מצידו השני של הרחוב, מול ביתנו, היה בית הקברות היהודי. בעת הכיבוש לא הלכתי לבית הספר, אלא השתתפתי בלימודים שהתקיימו בחשאי ולכן הייתי כמעט תמיד בבית. לעיתים קרובות שיחקתי עם ילדים אחרים בבית הקברות היהודי שהזכרתי קודם. בקיץ 1943 (1942) הייתי במרפסת ושם ראיתי משאית שעצרה לפני בית הקברות היהודי וממנה ירדו כ-10 גברים (יהודים – הסוגריים במקור ר.ק) מלווים בחיילי מיליציה אחדים, ממוצא אוקראיני. היהודים נשאו בידיהם אתי חפירה והחלו לחפור בור בנקודה מסויימת. העבודה נמשכה שעות אחדות. אחרי שהושלמה חפירת הבור שוב לא נראו היהודים כיוון שהם נורו למוות באותו מקום. מיד לאחר מכן הופיעו משאיות נוספות שהביאו עליהן יהודים מקובל וסביבתה – גברים, נשים וגם ילדים. הם הוכרחו לפשוט את בגדיהם ולהניחם במיכלים ואחר לפסוע ערומים אל הבורות החפורים. תמיד הם נצבו כשפניהם לעבר הבורות. אליהם התקרב תמיד גרמני גדול מימדים במדים לבנים שהרג בירי מאקדח אוטומטי גברים, נשים וילדים. הוא ירה מבלי לכוון למטרה. האנשים נפלו לתוך הבורות החפורים וכשאלה התמלאו שפכו לתוכם אבקה כחולה וכיסו אותם בשכבה דקה של עפר. לעיתים תכופות שמעתי בלילות את קול אנקותיהם של אנשים מבית הקברות. בהקשר זה אני מבקשת לציין כי בורות נוספים כאלה נחפרו ובהם נקברו גם לא יהודים. בבית הקברות היהודי היתה גם באר שלא היתה בשימוש מכוסה בעץ. גם לתוכה הושלכו גוויות. זכור לי שהורי וגם אנשים אחרים סיפרו שפלוגי, מאנטיי, היה התליין והרוצח של אנשים אלה. את שמו הפרטי איני יודעת וגם לא את המשרד שבו שרת. אותו מאנטיי היה אימת הָל. כשהוא נסע בכביש נהג לירות בכל אדם שהלך באותה עת לארכו. על המדרכה מותר היה ללכת רק כיחיד. כשראה שני אנשים הולכים יחד המית את שניהם. בקיץ 1943 (1942) הייתי עדה באקראי לאירוע שבו אותו מאנטיי הוביל קבוצה של כ-30 נשים וגברים (שלא היו יהודים). באותה קבוצה היתה אשה צעירה עם ילד בזרועותיה וילד נוסף שהלך לצידה. עד היום אינני יכולה לשכוח אותה אשה, גם לא את בְּקָהּ. האנשים הללו הובלו על ידי מאנטיי לבית הקברות וזמן קצר לאחר מכן שמעתי יריה. עלה בי החשד שכל האנשים הללו נורו. לבית הקברות לא הלכתי כי פחדתי שכזה יהיה גם גורלי. מעשי טבח אלה נמשכו תקופה ארוכה למדי, שאיני יכולה להעריכה בדיוק. לרוב צפיתי בהבאתם וברציחתם של האנשים מן המרפסת, או מחלון דירתנו וגם מן הרצפה שכן משם היה לי שדה הראייה הטוב ביותר. הבית שבו התגוררתי היה במרחק של כ-30-40 מטרים מבית הקברות היהודי. את שמות המומתים איני יודעת.

את המעמדים שתיארתי יכולות לאשר גם מיכלינה ויצ'לבסקה המתגוררת ברחוב מורצ'ינסקה 52 בניסה (NYSA) וינינה פבלובסקה המתגוררת ברחוב פרוסה בניסה. בכך מסתיים הפרוטוקול כשנכונות הרשום בו (והתרגום) מאושרת על ידי ארהארד בולר, מבית המשפט באולדנבורג.

(תרגום: בני גבירצמן)

נספח לפרוטוקול מה - 23.3.66

(הרחוב של העד סקאלסקה)

חץ ימינה מעל בית 7 לכיוון מרכז העיר קובל

שמות דיירי הבתים:

1 קוניוחובסקי. 2 אוסטובסקי. 3 קוצידה. 4 מיילניצ'וק. 5

שצ'פאנסקי. 6 זורקובסקי.

7 זוראבסקה. 8 שלאכטהוף (ז'זניה).

מעל רשימת השמות מצויר חץ הפונה שמאלה ומעליו

כתוב שארי.

פרוטוקול מעדותה של ינינה קוניוחובסקה

העדות נמסרה בפני השופט ה. בלאז'ביץ' והרשם ט. אוסון בבית המשפט המחוזי בטורון, אחרי שהעדה קיבלה הסבר על חובותיה וזכויותיה והושבעה לומר את האמת.

העדה, ינינה קוניוחובסקה, בת 58, חקלאית, מתגוררת ברחוב מרצ'לבסקי 15 בחלמצה.

העדה סיפרה כדלקמן: בשנת 1937 נסעתי עם בעלי למחוז ווהלין כדי לחפש עבודה. קבענו את מושבנו בקובל, ברחוב ולודז'מירסקה 187. הגרמנים הגיעו לקובל ביוני 1942 (1941). במארס או באפריל 1943 (1942) התחילו הגרמנים לגרש את כל יהודי קובל לגטו. הגטו היה מרוחק כקילומטר וחצי ממקום מגורינו. מעברו השני של הרחוב, ממול לבית שבו התגוררנו, במרחק של כ-60 מטרים, היה בית הקברות היהודי, שאליו הביאו הגרמנים את כל העצורים. ביוני הובאו לרוב גוויות על מנת לטמן בבית הקברות. באוגוסט, לעומת זאת, הובאו 16 משאיות עמוסות באנשים (ביום אחד). האנשים הועמדו בשורה אחת והוכרחו להתפשט ואחר כך הוצבו בקבוצות של 10-20 איש ליד בור שנחפר עוד קודם. אז ניגש אליהם גרמני והשכיב אותם בזה אחר זה בריות בערפם. גרמני זה היה מאנטי שנודע בעיר כאימת האוכלוסיה. בזמן ההוצאה להורג לבש מעין סינור לבן. את גילו אז, אני מעריכה כפחות מ-40. הוא היה אדם מגודל אברים, בעל שיער בלונדי כהה, עינים כחולות גדולות. הוא דיבר פולנית שוטפת ללא מבטא גרמני. מדיו של מאנטי היו בצבע ירוק או שחור הטבח ההמוני ביהודים שתיארתי קודם, באוגוסט 1943 (1942),

התרחש במשך יומיים. באחד מן הטרנספורטים הללו התעלפה יהודייה קשישה לפני שער בית הקברות. מאנטי ירה בה במקום, מתוך המכונית שלו. באירוע זה צפיתי דרך פתח צר בין דלת ביתי לקיר. הטבח ביהודים נמשך מן השעה 14 עד לשעה 17 בערך. מדיווחיה של שכנתי ולדיסלבה אוסטרובסקה, שהתגוררה ב-1945 בתחומי העיר חלם-לובלסקי (LUBELSKI-CHELM) ידוע לי שביום ראשון אחד, בחורף, כשהבריות שבו מן הכנסייה, הופיע פריץ מאנטי ברכבו ברחוב נובוקוליובה והחל לירות בשלושה בחורים בני 18. הוא הרג אחד מהם ופצע אחד נוסף. בערב אחד באוגוסט 1943, כשיצא בעלי מביתנו, הבחין בו פ. מאנטי כשישב על חומת בית הקברות. הוא דרש מבעלי שיביא גרזן כדי להרוג יהודי אחד שאותו לא יכול היה להרוג בעצמו כיוון שאזלה לו התחמושת. לבקשה זו הגיב בעלי באמרו שאין גרזן בביתנו. אז דרש מאנטי מבעלי שילך עמו לשכנו אנטוני אוסטרובסקי, שאצלו אכן נמצא גרזן. בסופו של דבר לא נעשה שימוש בגרזן כיוון שבינתיים הגיעו שוטרים גרמנים ומהם קיבל מאנטי את התחמושת החסרה. בחיסולים השתמש מאנטי באקדח אוטומטי קצר. בספטמבר 1943 (1942) ראיתי, בעודי עומדת בחצר, את אריך קאסנר מוביל קבוצה בת כ-20 איש ובהם אשה עם 3 ילדים. האנשים האלה הובלו אל בית הקברות שממנו נשמעו קולות ירי וצעקות. ראיתי פעמים אחדות כיצד שוטרים עם אריך קאסנר מובילים קבוצות דומות מבית המעצר לבית הקברות. קאסנר היה בעל קומה בינונית, שמנמן ושחרחר. נראה היה לי כי הוא מבוגר ממאנטי. על פעילותם של מאנטי וקאסנר יוכלו להעיד גם אנשים נוספים: ינינה ברילקו, שהתגוררה ב-1945 בחלם-לובלסקי, בנה טאדיאוש ברילקו, שאף הוא התגורר ב-1945 בחלם לובלסקי; אנטוני וולדיסלבה אוסטרובסקי, שאף הם התגוררו ב-1945 בחלם-לובלסקי, ולדיסלבה ולוסק שהתגוררה ב-1945 בריובי, במחוז חלם-לובלסקי.

A.Z.: Prez. 2476/65 153

Protokoll der Zeugenvernehmung

Anwesend: Den 5. November 1965
Richter: H. Blazejewicz
Protokollführer: Ger. Ref. T. Osuch
Zur Sitzung ist erschienen: Janina Koniuchowska
Das Kreisgericht in Thorn
Angelegenheit gerichtlicher Hilfeleistung auf Antrag des Hauptaus-
schusses zur Untersuchung der Hitler-Verbrechen in Polen - Warschau,
A.Z.: DS 214/65
Der Richter hat den Zeugen auf die strafrechtliche Verantwortung für
falsche Aussagen sowie auf den Inhalt des Art. 94 SPO aufmerksam
gemacht, wonach der Zeuge wie folgt aussagte:
Vor- und Nachname: Janina Koniuchowska
Vornamen der Eltern: Piotr und Anna Kita
Alter: 58 Jahre
Wohnort: Chelmza ul. Marchlewskiego 15
Beruf: Landwirtin
Vorstrafen: Keine
Verhältnis zu den Parteien: Fremd

קטע מרישום עדותה של ינינה ברילקו